

ГЛОБАЛЬНА ФІНАНСОВА КРИЗА В ЕПОХУ НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО КАПІТАЛІЗМУ: НЕОБХІДНІСТЬ ПОЛІТИКО- ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Ю. М. Лелюк, кандидат економічних наук

Глобалізація світового господарства, заснована на ринкових принципах, породжує низку міжнародних і глобальних проблем. Розуміння цих проблем та їхнє розв'язання виявилось неможливим у межах неокласичної і пов'язаних з нею теорій, які посідає панівне становище у науковому економічному просторі. Пояснити причини виникнення та обґрунтувати шляхи виходу із сучасної фінансової кризи неможливо, базуючись виключно на економікс (економічній теорії), оскільки, крім загальних теоретичних постулатів, необхідно враховувати глобальний, історичний контекст, а також специфічні соціальні, політичні та цивілізаційно-культурні параметри даного економічного феномена. Інакше кажучи, виникає нагальна потреба проведення саме політико-економічного аналізу сучасної світової фінансової кризи.

Вирішення цього завдання суттєво ускладнюється тим, що сама політична економія як наука переживає досить складний час у своєму розвитку. Умовно весь період її існування можна поділити на такі етапи: класична політична економія, марксистська політична економія і сучасна політична економія. Межі даної статті та її завдання не дозволяють детально зупинитися на характеристиках різних підходів до розуміння змісту та функцій сучасної політичної економії, зокрема, тих характерних рис, що відрізняють її від «нової політичної економії», сфера діяльності якої окреслена Дж. Бьюкененом [2, с. 50]. У даному дослідженні ми лише наголошуємо на принциповій необхідності саме політико-економічного аналізу того комплексу проблем, які пов'язані із сучасною світовою фінансовою кризою. На нашу думку,

такий аналіз може стати теоретичним обґрунтуванням державної антициклічної економічної політики, адекватної конкретним суспільним системам.

Проблеми ренесансу політичної економії як об'єктивної необхідності для пояснення економічних явищ сучасного життя розглядають у своїх працях такі вітчизняні та російські вчені як О. В. Бузгалін, С. С. Дзарасов, О. І. Колганов, О. Ю. Мамедов, Р. М. Нурєєв, В. К. Нусратуллін, М. Ю. Павлов, О. А. Пороховський, О. В. Сорокін, В. М. Тарасевич, К. А. Хубієв, Г. М. Цаголов, В. М. Черковець та ін. Роль політичної економії розуміють як філософську основу, на якій базується вся система економічних наук [1, с. 37]. Зростає рівень усвідомлення відносно того, що однієї мікро- та макроекономіки явно недостатньо для аналізу реальної ринкової економіки – як національної, так і глобальної. Водночас усебічний політико-економічний аналіз сучасної глобальної фінансової кризи ще не проведено.

Метою статті є обґрунтування положення про необхідність проведення комплексного політико-економічного аналізу сучасної глобальної фінансової кризи з урахуванням особливостей неоліберальної інституціональної структури економіки та неоліберальної ідеології, в епоху яких сформувалися передумови та відбулося розгортання даної кризи.

Своєрідна аморфність сучасної політичної економії, її відсталість – часто вимушена, оскільки виникла внаслідок насильницької зміни політичної економії на економікс, мікрота макроекономіку (як у науковому плані, так і в навчальних дисциплінах) – породжують парадоксальну ситуацію. З одного боку, оче-

видно, що сучасну фінансову кризу не можна характеризувати виключно з позицій марксистської теорії циклу. Зокрема, не можна розглядати кризу з позицій наближення економічної системи до певного абсолютного бар'єра для існування капіталізму. Такий механістичний підхід до розгляду економічної кризи як центральної проблеми визначення історичних меж капіталізму сьогодні абсолютно неприйнятний. З іншого боку, остаточно не сформований загально визнаний методологічний інструментарій сучасної політичної економії не дозволяє здійснити комплексний політико-економічний аналіз глобальної фінансової кризи. На наш погляд, одним з перших кроків для виходу із цієї парадоксальної ситуації повинно стати визначення тих особливостей, які необхідно враховувати в політико-економічному аналізі порівняно із аналізом суто економічним (макроекономічним і мікроекономічним), тобто аналізом з позицій економікс, що базується на раціональності поведінки суб'єктів господарювання в умовах обмеженості ресурсів і необхідності оптимізувати вибір.

З цієї позиції на перший план виходить необхідність здійснення політико-економічного аналізу сучасної фінансової кризи з урахуванням того інституціонального та ідеологічного середовища, в якому вона виникла. Йдеться про неолібералізм, в епоху якого сформувалися передумови даної кризи та розгорнувся процес її реалізації. Таким чином, враховуючи специфіку епохи неолібералізму, потрібно здійснити наступний крок (заради якого і здійснюється політ-економічний аналіз кризи), а саме: обґрунтувати напрями ефективної антикризової та антициклічної державної політики.

Неолібералізм виник у 80-х рр. ХХ ст. Більшість економічно розвинених країн, серед яких – США, Великобританія та інші, приймають неоліберальну модель і на її основі будують не тільки національні, але й глобальні економічні інститути. Д. М. Котц [4, с. 139] виділяє такі головні риси неоліберальної інституціональної структури. По-перше, існує лише обмежене державне регулювання економіки, бізнесу та фінансів. По-друге, капітал прагне зайняти домінуючу позицію у взаємодії із працею на

робочому місці. По-третє, великі корпорації починають вести агресивну конкурентну боротьбу. По-четверте, ідеологія вільного ринку або класична ліберальна ідеологія, є домінуючою; державу розглядають як ворога свободи й ефективності; здійснюється апологетика необмеженої конкуренції. Панування неолібералізму створило умови для зародження і поширення процесів, які не є притаманними капіталізму в цілому, але є характерними ознаками ліберальної інституціональної структури капіталізму. Серед цих процесів найбільше значення для характеристики глобальної фінансової кризи в контексті політико-економічного аналізу мають такі: збільшення нерівності між заробітними платами та прибутками, а також між підприємствами; виникнення «фінансових бульбашок»; стрімке зростання фінансового сектора, його втягнення у спекулятивну діяльність і діяльність, пов'язану із невиправдано високим рівнем ризику.

За умов ліберальної форми капіталізму профспілки, як правило, мають досить слабкі позиції у переговорах з капіталом, що призводить до «заморожування» або навіть падіння заробітної плати при одночасному стрімкому зростанні прибутків. Обмежене втручання держави в ситуацію на ринку дозволяє в умовах мало контрольованої конкуренції більш сильним підприємствам захоплювати та утримувати значну частку суспільного виробництва продукції. Зростаюча нерівність призводить до необхідності інвестувати отримані надприбутки та доходи багатих домогосподарств, тоді як існуючі можливості для такого вигідного інвестування у виробничі потужності є вкрай обмеженими. Через відсутність альтернатив вигідного інвестування в реальні активи частина отримано доходу йде на купівлю таких активів, як акції корпорацій або нерухомість, що породжує виникнення «фінансових бульбашок». Формування таких утворень і їхнє існування потребують спекулятивних позик, які починають надавати фінансові інститути у неконтрольованій державою ліберальній інституціональній структурі. Спекулятивні позики базуються в тому числі на похідних фінансових інструментах, активне використання яких сприяє зростанню рівня

«фінансової крижкості» економіки [3, с. 249]. Прагнення фінансового сектора отримати високий рівень прибутковості призводить до значного зростання рівня ризику, що посилює дію фінансового механізму сучасного циклоутворення.

Для України ситуація ускладнюється тим, що в національній економіці спостерігається розвиток олігархічного капіталізму як прямий безпосередній наслідок діяльності глобального капіталізму [5, с. 75]. Усі риси неоліберальної епохи наша економічна система «пропустила крізь себе». Відповідно, мінімізація державного регулювання призводить до більш болючих проявів світової фінансової кризи, ніж у країнах, що орієнтовані на державний капіталізм і активне втручання держави в економіку: Білорусі, Росії, Казахстані, Китаї.

Все зазначене вище не означає абсолютної відмови від використання механізмів саморегулювання ринку, на яких зосереджується неолібералізм. У певних межах урахування дії таких механізмів є необхідним для забезпечення нормального процесу функціонування економічної системи. Але в умовах, коли подібні механізми не спрацьовують, або ж їхня дія не враховує вплив різноманітних «неоекономічних» факторів економічної динаміки, необхідно обґрунтувати втручання держави, її виважена економічна політика.

Релевантну антикризову та антициклічну державну політику можна сформулювати лише на основі політико-економічного аналізу сучасної глобальної фінансової кризи. Такий аналіз передбачає не «економічний імперіалізм», коли принципи раціональної поведінки, максимізації корисності та оптимізації вибору механічно переносяться із ринкової економіки в сферу політики, соціального та духовного життя тощо. Йдеться про використання загальнофілософських, загальногуманітарних методів для дослідження економічних явищ у їхньому тісному взаємозв'язку із

явищами політичного, соціального, духовного життя. Подібний підхід передбачає необхідність урахування у системному політико-економічному аналізі сучасної фінансової кризи тих конкретних інституціональних форм капіталізму, в яких ця криза виникла. Практика підтверджує теоретичне положення про те, що ліберальна форма капіталізму об'єктивно веде до складної та болючої кризи нагромадження, тоді як форма капіталізму із значним державним регулюванням може призвести до більш «м'якого» варіанта прояву кризи. Тому розробка методологічного інструментарію політико-економічного аналізу та проведення такого аналізу сучасної фінансової кризи із урахуванням особливостей неоліберальної епохи є одним із першочергових завдань вітчизняної економічної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузгалин А. В. Пределы капитала: методология и онтология. Реактуализация классической философии и политической экономии / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. – М. : Культурная революция, 2009. – 680 с.
2. Бьюкенен Дж. М. Политическая экономия государства благосостояния / Дж. Бьюкенен // Мировая Экономика и Международные Отношения. – 1996. – № 5. – С. 46–52.
3. Лелюк Ю. М. «Гіпотеза фінансової крижкості» як методологічний інструментарій державної антициклічної політики / Ю. М. Лелюк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки. – 2010. – Вип. 105. – С. 244–250.
4. Павлов М. Ю. Потенциал классической политической экономии в анализе экономики XXI века / М. Ю. Павлов // Terra Economicus. – 2011. – Т. 9, № 1. – С. 123–145.
5. Тарасевич В. Н. Большой цивилизационный проект и государство-актор / В. Н. Тарасевич, В. К. Лебедева // Социальная экономика. – 2010. – № 2. – С. 73–77.